

ԱՄՐՈՒՄ

Ինքնապաշտպան :

«ԻՅՆՉԱՓ բնական է մարդու՝ հաւատալ թէ Իստուած մը կայ, որ աւելի կ'ընտրէ սուտ աստուածներ պաշտել, քան թէ ամենեւին անաստուած ըլլալ», կ'ըսէ Կիկերոն : Իւր ահա աս պատճառաւ ան ազգերն որ ճշմարիտ աստուածապաշտութեան լոյսը չպահեցին կամ չունեցան՝ կու պաշտութեան թանձր խաւարին մէջ մնացին . և ինչպէս որ մէկը մութ ու անծանօթ տեղ մը մնայ նէ՛ աչքին զանազան այլանդակ երևոյթներ կը տեսնուին, այսպէս ալ կու պաշտութեան խաւարին մէջ մնացողները իրենց երեւակայութեանը յարմար անթիւ աւելորդապաշտութիւններ ալ հնարեցին : Հաւալին ան է որ աստուածապաշտութեան ու քրիստոնէութեան լոյսը ամէն տեղ ծագելէն ետեւ ալ, ամէն երկիր ու ամէն ազգի մէջ՝ քիչ շատ՝ աւելորդապաշտութի մնացած է ինչուան հիմա : Երկայն թէ ան ազգերուն մէջ աւելի շատ է աս միասակար պակասուիը, որոնք աւելի տգէտ ու աւելի անկիրթ են : Եր ազգին մէջ գտնուած աւելորդապաշտութիւններուն մեծ մասը օտար ազգերէն մտած են, ինչպէս որ ամենուն յայտնի է . բայց երկար ժամանակ անցնելով կարծես թէ դժուար է որոշել թէ որը ազգային և որը օտար աւելորդապաշտութիւն է . անոր համար մեր պարտքն է ընդհանրապէս որ և իցէ գլխաւոր աւելորդապաշտութեան դէմ խօսիլ, ցուցնելով որ ասոնք թէ Իստուածոյ կամացը և հրամանին դէմ են, և թէ մարդուս խելքին ու իմաստութեան անվայել բաներ են :

Ինքնապաշտութի կ'ըսուի ան աւելորդ հաւատքը որ կուտան մարդիկ այնպիսի բաներու՝ որ ոչ Իստուած ապսպրեր է և ոչ եկեղեցին . ասանկ է ընդհանրապէս հաւտալը

մեռելոց ուրուականի՝, յաւերժահարսի՝, կախարդութեան, երազի, կարգացմունքի, չար ու բարի օրերու, և ուրիշ անթիւ մանր մունր խտրութիւններու, որ ամէնն ալ Իստուածոյ հրամանին դէմ են, ու քրիստոնեայ և խելացի մարդուն անվայել է անոնց հաւտալը : Ենք աս անգամ մեռելոց ուրուականին վրայ խօսինք :

Իրեւելեան երկիրներուն մէջ ազատ շներ շատ ըլլալուն համար՝ ամենեւին զարմանք չէ որ ասոնք անօթի եղած ատեննին գիշերով երթան գերեզմաննոցները պտրտին, կամ թէ փոսերուն մէջ մտնեն ու ելլեն : Եայց ան շինծու առասպելն որ բերնէ բերան երթալով կը պատմուի թէ այնպիսի ճերմակ շուն կամ ոչխար կամ նապաստակ բռներ է աս կամ ան մարդը, և գիշերը տունը կամ ախոռը պահելէն ետքը առաւօտանց տեսեր է որ ան կենդանւոյն տեղը մեռել մը կայ, բուրովին սուտ է : Ատամողը թէ որ իր գլխէն անցած բանի պէս պատմէ՝ իր խղճմտանքին դէմ սուտ կը զուրցէ . և թէ որ ուրիշէն լսած ըլլալով՝ հաւտայ ու պատմէ, իր դիւրահաւան ու թեթեւամիտ ըլլալը կը յայտնէ . իսկ երկուքին ալ հաւտացողը՝ իր խելքին դէմ անիրաւութիւն կ'ընէ, ու Իստուածոյ դէմ կը մեղանչէ : Իր խելքին դէմ կ'անիրաւի կ'ըսեմ, վասն զի խելքի դէմ բան է որ մեռելի մը հոգին մարմինէն բաժնուելէն ետքը գայ իր մարմինը առնէ, ու ետքը նոյն մարմնովը ողջ երևնալու տեղը՝ շան կամ կատուի կամ ոչխարի կամ նապաստակի կերպարանք մտնէ . ան ալ ինչո՞ւ համար . — իբր թէ որպէս զի տեսնողը խաբուի ու հետը առնէ տանի : Ինչ որ մեռել մը այդչափ կարողութիւն ունի որ ուզած կերպարանքը կ'առնէ, ինչո՞ւ համար առաւօտանց առջինին պէս մեռած գտնուի : Իւրանց գերեզմանին քարը կամ հողը վրայէն վերցնելու՝ իր մարմինը գերեզմանէն դուրս հանողը, ինչո՞ւ պիտի

1 Խորհուրի : 2 Հիւր-Գեւոր :

չկարենար ուղած ատենը ձգել փախ-
չիլ մարմնովն ու աներևոյթ ըլլալ՝ ա-
ռանց ամենևին ձեռք իյնալու : Եւ-
տուժոյ դէմ ալ կը մեղանչէ ըսի, վասն
զի թէպէտ Եւտուած ամէն բանի կա-
րող է, բայց առանց հարկաւոր պատ-
ճառի ոչ իր դրած բնական կարգը
կը փոխէ, և ոչ իր հրամանը : Ինչ որ
Եւտուած երբեմն հրաշքներ ըրեր է
ու կ'ընէ, միշտ մարդկանց փրկու-
թեանը և հոգեւոր շահուն համար է
ըրածը : Եւտուած ուրուական տեսնե-
լէն ինչ շահ կամ ինչ հոգեւոր օգուտ
կրնայ ըլլալ . բայց եթէ ընդունայն
վախ, անհանգստութիւն, փճախօ-
սութիւն, և քրիստոնէական հաւա-
տոյ ճշմարտութեանցը հակառակ
սկզբունք : Եւտուած ոչ միայն քրիս-
տոնէութեան մէջ, հապա նաև հին
օրինաց մէջ կ'արգիլէ Եւտուած աս
տեսակ աւելորդ պաշտութիւնները :

Բայց մենք հոս քանի մը ստոյգ
դիպուածներ դնենք օրինակի հա-
մար, որ անոնցմով կրնայ իմացուիլ
թէ այսպիսի երևոյթները իրօք ալ
պատահելու ըլլան նէ՛ ինչ պատճառ-
ներէ կրնան առաջ գալ :

Ա . Բանի մը տարի առաջ՝ Գաղ-
ղիայի գեղերէն մէկուն գերեզման-
նոցը նոր մեռել մը թաղուածին պէս՝
ան գիշերը ձիփ ձերմակ մարդ մը ա-
նոր գերեզմանին վրայ նստած կ'երև-
նայ եղեր, յետո՛ւ գեղացիները ամէնքն
ալ կը դիտեն կը տեսնեն ան սոսկալի ե-
րևոյթը, ու վախերնէն ինչ ընելիքնին
չեն գիտեր . քանի որ քովը մօտենան՝
կ'երկրնայ կը բարձրանայ . երբոր հե-
ռանան՝ նորէն կը կարճնայ : Երկու-
վորդ պատը աս բանս լսելով, մէկ գիշեր
մը գեղացիներուն կտրիճները հետը
կ'առնէ, գերեզմաննոցին չորս դին կը
տանի կը կեցընէ, և ինքը շիտակ ան ու-
րուականին վրայ կ'երթայ : Եւրուակա-
նը առջի բերան կը սկսի երկրնալ, բայց
տեսնելով որ վրան եկողը սրտոտ մարդ
է՝ մէկէն կը կարճնայ . ան բաւական
չէ, կը վազէ քահանային ոտքը կ'իյ-
նայ ու կ'աղաչէ որ թողութիւն տայ

իրեն, և գեղացիներուն ձեռքը չմատ-
նէ զինքը : Երկրագործի մը տղայ է
եղեր աս անզգամը՝ քովի գեղերէն,
և իրեն զուարճութիւն ըրեր է աս
կերպով խեղճ գեղացիներն անհան-
գիստ ընելը :

Բ . Տանիմարբացի զօրապետին մէ-
կը ատենով չորս ծառայ հետը ա-
ռած՝ ճամբայ ընելու ատեն, իրիկուն
ժամանակ ողորմելի տնակ մը կը հասնի
որ կենալու տեղ չէ եղեր, կը հարցընէ
գեղացիի մը թէ կարելի չէ՞ որ սա դի-
մացի բերդը իջնամ : Ինչո՞ւ չէ, կ'ը-
սէ գեղացին, թէ որ կ'ուզես ուրուա-
կաններուն հետ ծեծկուիլ նէ՛ հրա-
մէ գնա . շատ տարիներէ՛ ի վեր է որ
ուրուականները տիրեբեն ան բերդին :
Պատասխան կուտայ զօրապետը . Ես
այնպիսի բաներէ չեմ վախեր, կ'ըսէ .
և թէ որ կ'ուզէք՝ մինակ ալ կ'եր-
թամ բերդը : Եւ իրաւցընէ կ'ելլէ
կ'երթայ ներս, աղէկ կրակ մը կը վա-
ռէ, չորս հատ լեցուն ատրճանակ կը հա-
նէ քովը կը գնէ . գինի մըն ալ կը խմէ,
կը պառկի : Եւ յամալ տեսնես կէս
գիշերուն շատ մը շղթաներու ձայն
կ'ելլէ սոսկալի կերպով . ահա իմ մարդ
մըն ալ ներս կը տնկուի ու նշան կ'ընէ
զօրապետին որ իր ետեւէն գայ : Եւ
զօրապետը կտրիճ, երկու ատրճանակ
մէջքը կը խոթէ, մէկ հատը գրպանը
կը դնէ, մէկալն ալ մէկ ձեռքը բռնած՝
մէկալովը ճրագը կ'առնէ ու կ'ելլէ
ուրուականին ետեւէն կ'երթայ . սան-
դուխէ մը վար կ'իջնան, բակ մը կը
մտնեն, անկէ երկայն բարակ ճամ-
բայ մը . ճամբուն ծայրը հասածին
պէս՝ զօրապետը ահագին փոսի մը
մէջ կ'իյնայ . ան ատեն կը հասկընայ
թէ ինչ անխոհեմութիւն էր ըրածը .
վասն զի կը տեսնէ որ վանդակի մը
ետեւը տասը տասուերկու սուտ ստակ
կտրողներ կեցեր են՝ խորհուրդ կ'ընեն
որ սպաննեն զինքը թէ չէ : Եւ երջա-
պէս հազիւ կ'ազատի զօրապետը ա-
նոնց ձեռքէն : Եւ ազատելուն պատ-
մութիւնը խիստ երկայն ըլլալուն՝
ուրիշ ատենի կը թողունք :

Դ. Արքեպիսկոպոս 1796^{ին} Վաղղիացիք պատերազմ ունէին Պրուշներուն հետ, Վաղղիացւոց Սառսոյ անունով զօրավարը՝ Ռուպենց քաղաքին քովը զարնուեցաւ մեռաւ. մէյմըն ալ ձայն ելաւ բոլոր քաղաքն ու քովի գեղերը թէ ամէն գիշեր աս զօրավարին ուրուականը հռենոսգետին քովերը վեր վար կը քայլէ : Վրուպենց քաղաքին բերդակալ գաղղիացին փափաքելով որ մէյմըն ալ տեսնէ իր սիրելի զօրապետը, մէկ իրիկուն մը գունդ մը զինուոր կ'առնէ հետը՝ ուրուականին վրայ կ'երթայ : Շատ չերթար՝ կը հասնի ետեւէն ու կը բռնէ . տեսնէ որ ուրուական ըսուածը պրուշ նաւավար մըն է եղեր : Վրիկային հընարք ընէ որ Վաղղիացւոցմէ պաշարուած բերդի մը պաշար հասցընէ . — Սառսոյ զօրավարին կերպարանքը մտած՝ ամէն գիշեր գետին եզերքը վեր վար կը քայլէ եղեր որ ուրիշները վախնան ու չմտենան իրեն . և ան միջոցին իր նաւակները պաշարով լեցուած՝ կ'անցնին գետէն ու բերդին տակը կուգան եղեր :

Դ. Սարսիլիա քաղաքին մէջ հարուստ վաճառական մը կը մեռնի 1776^{ին} : Վանի որ դեռ մեռելը տունն է եղեր որ երկրորդ օրը պիտի վերցընեն, աղախիններէն մէկը՝ մեռած տիրոջը սենեկին զանգակին ձայնը կ'առնէ : Ընտարակոյս, կ'ըսէ մտքէն, խաթունս նորէն էրկանը վրայ լալու գացեր է, ու հիմա զիս կը կանչէ . կը վազէ կ'երթայ, ներս կը մտնէ, մեռելէն զատ մարդ չկայ . ուրեմն անկրծիս ձայն եկեր է կ'ըսէ ու տեղը կը դառնայ : Վիչ մը կ'անցնի, զանգակը մէյմըն ալ կը զարնուի . ան միջոցին ծառաներէն մէկը կը վազէ՝ ձայն կուտայ աղախինին, կը հարցընէ թէ ինչ զանգակ է ան : Ըջախինը աս լաւ ծին պէս կը սահմըռկի ու պաղքըրտինք մը կ'իջնայ վրան . և ինքը զինքը հազիւ բռնելով կ'ըսէ ծառային թէ

«Շեմ գիտեր մեռելին քովը ո՞վ պահպան կեցեր է որ անիկայ զանգակը զարկած պիտի ըլլայ . դուն գնանայէ » : Նառան կ'երթայ կընայի՝ մարդ չկայ . կը դառնայ աղախինին, ու մեռելին քովը պահպան չկայ ըսելուն չմտար, մէյմըն ալ կը զարնուի զանգակը՝ առջի անգամներէն ալ ուժով : Այնչ՝ մարդիկը աս բանէս անանկ ահուգողի մէջ կ'իյնան որ վախերնէն չեն գիտեր թէ ո՞ւր երթան՝ ինչ ընեն . անշուշտ մեռելին ուրուականն է ըսելով պաղած՝ դողգըղալով կը կենան : Ընէկ որ լուսանալու վրայ է եղեր, ասոնց վախն ալ քիչ մը կ'անցնի . սիրտ կ'ընեն՝ մեռելին սենեակը կը մտնեն . կընային՝ ամենեւին մարդ չկայ, ալ տարակոյս չեն ունենար թէ մեռելին ուրուականն էր ան զանգակ զարնողը . կը վազեն երկուքը մէկէն իրենց խաթունին կը պատմեն իրենց գլխուն եկածը : Այնքունը խելացի, ասոնց խօսքերէն շփոթելու տեղը՝ շուտ մը սանդուխէն վեր կ'ելլէ, ու մեռելին սենեակը մտնելէն առաջ ինքն ալ կ'առնէ զանգակին ձայնը . ներս կը մտնէ՝ տեսնէ որ զանգակին չուանը սաստիկ կը շարժի : Ըջախինն ու ծառան կը սկսին մէկէն հաստատել իրենց կարծիքը . բայց խաթունը կ'ապրսպրէ որ կենան իրեն քովը, ու մէկտեղ սպասեն ինչուան որ նորէն զարնուի զանգակը . բայց շատ սպասելու ալ հարկ չըլլար : Այսն զի զանգակին զարնողը ո՞վ ըլլայ աղէկ է : Պզտի կատու մըն է եղեր որ մեռելին անկողնին մէջ պահուրտած՝ պահը մէյմը կը ցատքէ, զանգակին չուանովը կը խաղայ, ու մէկը ներս մտածին պէս՝ կ'երթայ նորէն կը պահուրտի եղեր :

Ըստպիսի պատմութիւններ խիստ շատ կան . բայց մենք առ այժմ այսչափով գոհ ըլլանք : Արիշ անգամ ուրիշ աւելորդապաշտութեանց վրայ խօսելու ատեն նոյն տեսակ դիպուածներ ալ կը պատմենք :